

NÁRODNOSTNÁ TLAČ NA SLOVENSKU V ROKOCH 1989–1996 – II

ZDENA ČUPÍKOVÁ

K l ú č o v é s l o v á: národnostný subsystém – periodiká: ukrajinské – rusínske – rómske – nemecké – národnosť – etnikum – tlač – výťah – náklad – periodicitá – vydavateľ

Menšinové periodiká sú nedeliteľnou súčasťou celoslovenského mediálneho trhu. V období rokov 1990–1996 menšiny vydali v Slovenskej republike 94 nových periodík (z toho maďarská menšina 76). Index rastu počtu národnostných titulov za obdobie 7 rokov dosiahol hodnotu 264 (1989 = 100).

Kým v roku 1989 vychádzalo na Slovensku pre dve národnosti 25 periodík (19 maďarských a 6 ukrajinských), v roku 1996 už 66 národnostných periodík ponúkalo svoje informácie 10 etnikám.

V roku 1996 tvorilo subsystém národnostnej tlače na Slovensku 72,7 percenta nadregionálnych a regionálnych titulov maďarskej periodickej tlače a 27,3 percenta zastupovali periodiká ďalších minorít a etnických skupín.

Druhá časť štúdie prináša poznatky z analýzy subsystému národnostnej periodickej tlače menejpočetných menšín na Slovensku.

Tlač ostatných minorít na Slovensku

Pred novembrom 1989 vychádzalo na Slovensku (okrem maďarskej tlače) 6 ukrajinských periodík. Po roku 1991 sme už evidovali 4 rusínske, 4 ukrajinské a 7 rómskych časopisov.

Od roku 1992 postupne vychádzajú ďalšie periodiká menejpočetných minorít – Nemci, Česi, Chorváti a Poliaci majú po jednom periodiku. Okrem toho vlastný časopis vydáva Moravský spolok na Slovensku a Slovenská únia židovskej mládeže (aj pre Českú mládežnícku úniu).

Za uplynulých 7 rokov zaniklo okrem maďarských len 6 menšinových periodík (z toho 4 rómske, 1 rusínsky a 1 ukrajinský). V ostatných etnikách žiadny časopis nezanikol.

Regionálna, lokálna a podniková periodická tlač okrem maďarčiny na Slovensku v jazykoch ďalších minorít nevychádza.

Dvojazyčné nadregionálne národnostné periodiká častejšie vydávajú Rusíni (3), Rómovia (3), Moravský spolok a Slovenská únia židovskej mládeže (po jednom periodiku).

Národnostná periodická tlač pre 6 minorít je limitovaná malým počtom čitateľov. Periodiká menejpočetných menšín a etnických skupín sa vyznačujú nižšou periodicitou, nízkymi nákladmi a neúmerne vysokou réžiou.

Menejpočetné menšiny a etnické skupiny žijú v diaspóre, chýbajú im výhody vlastných samospráv a sponzorskej pomoci. Na zahraničnú pomoc materského národa sa nemôžu spoliehať všetky minority (takú výhodu nemajú Rusíni a Rómovia).

Nepriaznivé ekonomické a spoločenské postavenie Rómov sa odráža aj v odbere tlače (malý záujem aj napriek najnižším cenám).

Vydávanie týchto periodík často vyžaduje od vydavateľa obetavosť a entuziazmus. Zámerom vydavateľa a obsahovej orientácie periodík je zachovanie národnej

Už niekoľko mesiacov po novembri 1989 Rusíni plne využili možnosť prihlásiť sa k rusínskej národnosti a právo náboženskej slobody pre príslušníkov grécko-katolíckej cirkvi. Pre Rusínov je prioritnou otázkou existencia ich tlače a zvýšenie etnickej identity.

Z dovtedy monolitnej ukrajinskej tlače, založenej na takmer polstoročnej tradícii, sa zachovali jeden týždenník, dva mesačníky a jeden dvojmesačník.

Obsahová orientácia je pri každom periodiku iná. Spoločensko-kultúrny týždenník NOVE ŽITĽA, ktorý sa prihovára k všetkým vrstvám obyvateľstva severovýchodného Slovenska, v obsahovej orientácii reprezentuje ideu jednoty Rusínov a Ukrajincov.

Náboženský mesačník ODKAZ SV. CYRILA A METODA – ZAPOVIT SV. KIRILIIA A MEFODIIA je adresovaný pravoslávny veriacim.

Detský mesačník VESELKA slúži žiakom základných škôl.

Dvojmesačník DUKLA je zameraný na literatúru, umenie a publicistiku.

Všetky ukrajinské periodiká sú písané cyrilikou a všestranne inklinujú k Ukrajine (kultúrou, históriou, náboženstvom atď.).

V národnostnej periodickej tlači Rusínov po kodifikácii ich jazyka dochádza k stupňovaniu emancipačných snáh, čo vedie k napätiu v spolunažívaní Ukrajincov a Rusínov.

Rusínsku periodickú tlač reprezentujú periodiká dvojakeho obsahového zamerania.

Mesačník BLAHOVISTNIK a polročne vydávaný KRÁSNOBRODSKÝ ZBORNÍK majú náboženskú orientáciu. Čitateľov oslovujú z väčšej časti v rusínskom jazyku s latinským písmom. Viac ako štvrtina príspevkov v slovenskom jazyku je určená príslušníkom grécko-katolíckej cirkvi. Nechýbajú však ani ukrajinské príspevky a staroslovanské biblické texty.

Obsahová orientácia týždenníka NARODNY NOVINKY a dvojmesačníka RUSÍN si kladie za cieľ bojovať za národnú identitu Rusínov, dosiahnuť, aby v obciach s rusínskym obyvateľstvom sa na základných školách vyučoval rusínsky jazyk podobne ako v Poľsku, Juhoslávii a Maďarsku. Najmä týždenník plní aj poslanie spoločensko-kultúrneho informátora. Dvojmesačník zase dáva priestor grécko-katolíckej tematike.

Všetky redakcie rusínskych a ukrajinských periodík sídlia v Prešove. Tlačiarenskú prípravu si svojpomocne zabezpečujú 4 redakcie (RUSÍN, BLAHOVISTNIK, ZAPOVIT SV. KIRILIIA A MEFODIIA a KRÁSNOBRODSKÝ ZBORNÍK). Redakcie ukrajinských periodík (DUKLA, NOVE ŽITĽA a VESELKA) využívajú služby EXCO, s. r. o., Prešov. Redakcia časopisu NARODNY NOVINKY spolupracuje s firmou DATAPRESS Prešov.

Tlačiareň EXCO, s. r. o., realizuje tlač periodík DUKLA a VESELKA. V DATAPRESS-e sa tlačia NARODNY NOVINKY a RUSÍN. V tlačiarňi GRAFOTLAČ vychádza BLAHOVISTNIK a KRÁSNOBRODSKÝ ZBORNÍK. Redakcia periodika ZAPOVIT SV. KIRILIIA A MEFODIIA má zmluvu s tlačiarňou TOP, s. r. o., Prešov. Tlačiareň J. KUŠNÍR a spol. plní objednávku redakcie NOVE ŽITĽA.

Služby PNS, a. s., pri vnútroštátnej distribúcii periodík využívajú 3 redakcie (DUKLA, NOVE ŽITĽA a ZAPOVIT SV. KIRILIIA A MEFODIIA). Ostatné redakcie (5) si zabezpečujú distribúciu periodík svojpomocne.

Distribúciu do zahraničia prostredníctvom PNS a ES-vývoz tlače využívajú redakcie 3 časopisov (DUKLA, NOVE ŽITĽA a ZAPOVIT SV. KIRILIIA A MEFODIIA). Pre časopis VESELKA vybavuje objednávky do zahraničia SLOVART G. T. G. Bratislava.

Tlač rómskej etnickej skupiny

Už tretí rok pretrvávajú pokles vo vydávaní rómskej periodickej tlače. Malý záujem Rómov o vlastnú tlač, ale aj ich slabá kúpyschopnosť spôsobili, že časopisy sú takmer úplne odkázané na štátne dotácie.

Komplikovanosť vydávania rómskej tlače spočíva v protirečení medzi potrebou systematického zlepšovania kultúrnej a vzdelanostnej úrovne populácie Rómov a nepravidelnosťou vydávania rómskych periodík.

Napríklad nie je zriedkavosťou, že jedno číslo týždenníka ROMANO LIL NEVO vyjde len raz za 2–3 mesiace, a to bez zvyšovania rozsahu (počtu strán). Zámer priblížiť životný štýl Rómov k životu ostatných občanov aj z toho dôvodu stráca účinnosť.

V rómskej tlači sa v obsahovej orientácii okrem priorít menejpočetných menšín kladie dôraz na zvýšenie etnickej identity. Burcuje tiež proti všetkým prejavom rasizmu.

Rómske periodiká s kultúrno-spoločenskou orientáciou (ROMANO LIL NEVO a ROMA) kladú dôraz na zmenu životného štýlu a spoločenské pozdvihnutie Ró-

Tabuľka 2

Rómska periodická tlač na Slovensku v roku 1966

Periodicita a názov časopisu	Ročník	Náklad v tis. výtl.	Počet strán	Cena v Sk	Vydavateľ	Jazyk
TÝŽDENNÍK: 1 ROMANO LIL NEVO	6	7,0	8–14	2,-	ZDRUŽENIE JEKHETANE – SPOLU, Prešov	slovenský, rómsky a český
MESAČNÍK : 1 LULUĎI –KVIETOK	5	2,0	24	10,-	ROMANI KULTÚRA, Bratislava	slovenský a rómsky
DVOJMESAČ- NÍKY: 1 ROMA	7	2,0	36	10,-	ROMANI KULTÚRA, Bratislava	slovenský a rómsky
Spolu: 3 periodiká 11,0						

mov. Okrem toho venujú pozornosť aj propagovaniu pozitívnych príkladov na zvyšovanie kultúrnej, etickej i hospodárskej úrovne Rómov.

Mesačník LULUĎI – KVIETOK je určený najmenším deťom predškolského a školského veku.

Vydavateľskú produkciu rómskej tlače na Slovensku v roku 1996 dokumentuje prehľad v tabuľke 2.

Redakcia ROMANO LIL NEVO sídli v Prešove a ďalších dvoch periodík v Bratislave IV.

Počítačová sadzba a tlač ROMANO LIL NEVO zabezpečuje PRESS Vranov. Litografiu časopisu ROMA vykonáva TYPOCON, s. r. o., a tlač vydavateľstvo LUMA. Detský časopis LULUĎI má na starosti vydavateľstvo LUMA.

Distribúciu bratislavských periodík realizuje firma ABOPRESS, s. r. o., a redakcia ROMANO LIL NEVO rozširuje periodikum svojpomocne.

Časopisy ROMA a LULUĎI majú spoločného šéfredaktora a len pri časopise ROMA pôsobí redakčná rada.

Periodická tlač menejpočetných etníc na Slovensku

Periodiká českej, moravskej, nemeckej, chorvátskej, židovskej a poľskej minority sa zameriavajú na typické menšinové atribúty, ako sú spolkové, kultúrne a spoločenské aktivity. V obsahovom zameraní je pre ne charakteristický pozitívny prístup k spolumaživanosti občanov Slovenska.

V tabuľke 3 sú zobrazené údaje o vydavateľskej produkcii menejpočetných etníc na Slovensku v roku 1996.

Tabuľka 3

Periodická tlač ostatných národností na Slovensku v roku 1996

Národnosť a názov časopisu	Ročník/periodicita	Náklad v tis. výtł.	Počet strán	Cena v Sk	Vydavateľ	Jazyk
ČESKÁ, MORAVSKÁ A SLIEZSKA: 1 ČESKÁ BESEDA	2/10x	3,0–5,0	20	5,-	ČESKÝ SPOLOK NA SLOVENSKU, Košice	český
MORAVSKÁ A SLIEZSKA: 1 MORAVSKÝ HLAS	1/4x	0,3	12	0,-	SPOLOK MORAVANOV NA SLOVENSKU, Nitra	český a moravský
CHORVÁTSKA: 1 NOVOSIELSKI GLOS	3/občasník	0,6–0,8	4–8	0,-	CHORVÁTSKY KULTÚRNY SPOLOK, Devínska Nová Ves	chorvátsky
NEMECKÁ: 1 KARPATENBLATT	5/12x	2,5	12+p 2–6	3,-	KARPATSKO-NEMECKÝ SPOLOK NA SLOVENSKU, Košice	nemecký
POLSKÁ: 1 MONITOR POLONIJNY	1/12x	0,5	12	5,-	POLSKÝ KLUB, Bratislava	poľský
ŽIDOVSKÁ: 1 CHOCHMES	5/6x	0,8	16–20	0,-	SLOVENSKÁ ÚNIA ŽIDOVskej MLÁDEŽE, Bratislava	slovenský a český
Spolu:	6 periodík		7,7–9,9			

ČESKÁ BESEDA má sídlo vydavateľa a redakcie v Košiciach, ďalšie 2 tituly (NOVO-SIELSKI GLOS, MONITOR POLONIJNY) v Bratislave. Vydavateľ MORAVSKÉHO HLASU sídli v Nitre a redakcia v Žiline. Podobne mesačník KARPATENBLATT nemá totožné sídlo vydavateľa (Košice) a redakcie (Poprad).

Z uvedených periodík má jedine KARPATENBLATT redakčnú radu.

Externe realizujú tlačiarenskú prípravu iba dve redakcie (ČESKÁ BESEDA cez CompuGraph, s. r. o., Košice a MORAVSKÝ HLAS – súkromná tlač – Žilina).

Využívanie tlačiarenských služieb v skúmaných redakciách je nasledovné: ČESKÁ BESEDA (Grafika, s. r. o., Košice); KARPATENBLATT (Popradská tlačiareň); MONITOR POLONIJNY (vydavateľské družstvo LÚČ Bratislava); MORAVSKÝ HLAS (súkromná tlač – Žilina) a NOVOSIELSKI GLOS (svojpomocne).

Služby PNS pri distribúcii využíva iba redakcia KARPATENBLATT a súkromných predajcov má ČESKÁ BESEDA.

Zaniknuté periodiká menších (v rokoch 1989–1996)

Z pôvodných 4 rusínskych časopisov zanikol po roku 1992 LADOMERSKIJ DZVIN. Od roku 1996 vychádzajú opäť 4 rusínske periodiká.

Z 5 ukrajinských časopisov zanikol v roku 1996 mesačník DRUŽNO VPERED. V súčasnosti vychádzajú na Slovensku 4 tituly v ukrajinskom jazyku.

Po ponovembrovej eufórii periodickej tlače bolo práve rómske etnikum najviac zasiahnuté zánikom časopisov. Z pôvodných 7 periodík zanikli 4 (ROMANO LIL, RÓMSKA REVUE, NEVIPEN a ROMIPEN).

Na rozdiel od maďarských tlačených médií sa tu neobjavilo ani jedno nové periodikum. Počet rómskych titulov poklesol o 57 percent.

Ekonomika vydávania tlače

Rovnováhu medzi tržbami a nákladmi z vydávania periodickej tlače je možné dosiahnuť len pri vysokých počtoch predaných výtlačkov za maximálne (ale čitateľmi akceptovateľné) ceny.

Obmedzené čitateľské publikum menejpočetných minorít nedáva predpoklady na utváranie rentabilného mediálneho trhu.

Určitým východiskom je platená inzercia, ktorej finančný prínos však závisí od počtu čitateľov.

Nepriaznivú situáciu sťažujú aj nerovnaké možnosti jednotlivých minorít pri získavaní sponzorov a podpory nadácií.

V štátnom rozpočte sa síce počíta s finančnými príspevkami na národnostnú periodickú tlač, ale narastajúci schodok nutne vedie k ich kráteniu. V rokoch 1992–1995 predstavovalo celkové zníženie štátnych príspevkov na národnostnú tlač 44,8 percenta. Tento reštrikčný postup nepostihol jednotlivé menšiny rovnakou mierou. Dotácie pre rómsku periodickú tlač sa znížili o 65,7 percenta, pre rusínsku o 61,4 percenta a pre ukrajinskú tlač o 48,4 percenta.

Pri uplatnení kritéria delenia finančných príspevkov podľa počtu príslušníkov sú periodiká menejpočetných minorít v ekonomickej nevýhode. Periodiká pre menší počet čitateľov sú finančne náročnejšie (malý náklad – veľká réžia).

Menejpočetné menšiny a etnické skupiny žijú v diaspóre bez možnosti samospráv a účinnej sponzorskej pomoci.

Sociálne zázemie jednotlivých národností a etnických skupín nie je rovnaké (nepriaznivé ekonomické postavenie Rómov).

V duchu tradícií a medzinárodných zvykov náš štát pravidelne prispieva zo svojho rozpočtu (kapitola Ministerstva kultúry SR) na vydávanie národnostných periodík. V tabuľke 4 je uvedený prehľad finančných dotácií Ministerstva kultúry SR pre jednotlivé minority na podporu periodickej tlače za obdobie posledných 4 rokov.

Tabuľka 4

Štátne dotácie na periodickú tlač minorít v rokoch 1992–1995

Národnostná tlač	R O K (v tis. Sk)			
	1992	1993	1994	1995
maďarská	24 256	20 010	18 272	14 240
rómska	7 036	2 800	3 000	2 410
rusínska	2 515	2 050	1 950	970
ukrajinská	4 343	2 650	3 250	2 240
nemecká	170	400	450	570
česká	-	-	-	550
moravská	-	-	-	65
poľská	-	-	-	108,2
chorvátska	-	-	-	-
židovská	-	-	-	-
Spolu:	38 320	27 910	26 922	21 153,2

Narastaním schodku štátneho rozpočtu každým rokom dochádza k väčšiemu alebo menšiemu kráteniu tohto príspevku. Z údajov za rok 1992 je evidentné, že celkový objem dotácií predstavoval 38 mil. 320 tisíc Sk, v roku 1993 už len 27 mil. 910 tis. Sk, v roku 1994 26 mil. 922 tis. Sk a v roku 1995 len 21 mil. 153 tis. Sk.

V rámci 7-ročného rozvoja národnostnej tlače súčet ukrajinských a rusínskych titulov vzrástol zo 6 na 8.

Po počiatočnom rozmachu počet rómskych titulov poklesol z pôvodných 7 na 3 periodiká. Problém prehľbujú ťažkosti so zabezpečením pravidelného vydávania jednotlivých čísiel časopisov.

Proces transformácie zasiahol iba maďarskú a ukrajinskú periodickú tlač. Ostatné národnostné periodiká sú výslednicou ponovembrovej demokracie.

Vplyv transformácie na ukrajinskú periodickú tlač mal celkom iný charakter. Po novembri 1989 do roku 1992 nezanikol ani jeden časopis a nezmenili sa ani vydavatelia. Legalizovaním hnutia Rusínskej obrody a rusínskej národnosti sa utvorili predpoklady na vydávanie 3 nových časopisov v rusínskom jazyku.

Pôsobenie trhovej ekonomiky na vydávanie národnostných periodík v jednotlivých etnikách sa prejavuje diferencovane.

Dodnes zadarmo ponúka svoj časopis Kultúrny spolok Chorvátov, Slovenská únia židovskej mládeže a Spolok Moravanov.

Najvyššiu priemernú cenu 7,66 Sk za 1 výtlačok musia platiť čitatelia rusínskej tlače. Nasledujú rómske periodiká s priemernou cenou 7,33 Sk a ukrajinské za 6,50 Sk, české a poľské po 5,- Sk a nemecké za 3,- Sk.

Na odstránenie nedorozumenia medzi menšinami treba zlepšiť priehľadnosť mechanizmu delenia štátnych dotácií (určiť konkurzné podmienky).

Do ekonomiky národnostnej tlače zasahuje sponzoring, ktorý v tejto oblasti ešte nie je zmapovaný, hoci má výrazný vplyv na politickú orientáciu periodík.

Adresa autorky: PhDr. Zdena Čupíková, Národné centrum mediálnej komunikácie – Novinársky študijný ústav, Pionierska 4, 812 46 Bratislava

National Minority Press (1989-1996) II.

Zdena Čupíková

Key words: subsystem of the national minority press – Ukrainian, Ruthenian, Romany, German minorities – national minority – ethnics – press – copies – circulation – periodicity – publisher

The second part of the study deals with the press of other national minorities in Slovakia – Ukrainians, Russians, Romanies, Czechs, Moravians, Carpatian Germans, Croatians, Poles and Jews. While Ukrainians already had their own papers before 1990, Ruthenians, denied by the former regime, achieved the rights to their own identity, language and press only in the process of democratisation. The Romany press development is contradictory. After

a euphoric outset, the number of Romany press titles declined from 7 to 3. In addition, an unregularly published Romany weekly reaches only a few readers. That is why the main aim – to upgrade the cultural and social status of this minority – cannot be reached. The press of other minorities is the tool, by which their members try to cultivate their culture, preserve their tradition, and to keep social contacts and communication in their own languages.